

‘Daar heb je ze weer’

De overkomst van overzeese rijksgenoten uit Nieuw-Guinea bezien in het perspectief van de algemene repatriëring uit de Oost

door Hans Meijer

Transparant 18.2 (mei 2007) 18-25

[18] 'Daar heb je ze weer'. Dat was de verzuchting van een toeschouwer die de aankomst van de eerste evacués uit Nieuw-Guinea op Schiphol gadesloeg. Het was 28 mei 1962. De passagiers waren overhaast de kolonie ontvlucht nadat de al maanden dreigende oorlog met Indonesië om dit ontbrekende deel van het voormalige Nederlands-Indië werkelijkheid leek te worden. De groep Nederlanders vormde het begin van wat in de literatuur wordt aangeduid als onderdeel van de vierde golf van repatrianten uit de Oost¹, maar die ook wel als een zelfstandige, aparte (vijfde) golf wordt betiteld.² In ieder geval was het de voorlaatste fase van een continue uittocht van (Indische) Nederlanders die kort na de Japanse capitulatie in augustus 1945 begon en in de loop van de jaren zestig ophield. Deze exodus was het gevolg van de liquidatie van het Nederlandse koloniale imperium in Azië; eerst Indonesië, vervolgens Nieuw-Guinea. Het waren deze twee ontwikkelingen, de Indonesische dekolonisatie en de daaruit voortvloeiende repatriëring, die de naoorlogse Nederlandse samenleving twee decennia mede hebben bepaald.

Daarbij vormde de Indonesische soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949 een belangrijke cesuur. Nieuw-Guinea werd daarvan door Nederland uitgezonderd, waardoor de Indonesische revolutie niet ten einde kwam en de toch al zwaar beschadigde relatie tussen ex-kolonie en moederland nog verder werd verziekt. De nog in Indonesië wonende Nederlanders werden de dupe van de nieuwe vete en moesten uiteindelijk hun biezen pakken.³ De teloorgang van de overzeese Nederlandse gemeenschap in Azië (circa 300.000 in augustus 1945) begon overigens met het vertrek naar Nederland van vele tienduizenden landgenoten tijdens de Indonesische vrijheidsstrijd (1945-1949). Het betrof hier meest volbloed Nederlanders (in koloniaal jargon als Hollanders of totoks betiteld) die kort na het einde van de Tweede Wereldoorlog in Azië het land verlieten om te recupereren van de verschrikkingen van de Japanse bezetting en de chaos van de eerste fase van de Indonesische revolutie, de zogeheten bersiap-tijd (september-december 1945), te ontvluchten. Van de naar schatting 100.000 oorlogsslachtoffers die vooral in 1946, maar ook nog in 1947 en 1948 hun heil zochten in het vaderland, keerden ongeveer 30.000 niet terug. De tweede grote golf vond plaats rondom de soevereiniteitsoverdracht. In twee jaar tijd verlieten van de 260.000 Nederlanders die medio 1949 nog in Indonesië woonden circa 100.000 de archipel. Zij waanden zich niet veilig meer in het zelfstandige Indonesië en voorzagen grote politieke en sociaal-economische moeilijkheden. Ook hier waren de meeste repatrianten Hollands, zij het dat het percentage Nederlanders van gemengd Indonesisch-Nederlandse (Indische) afkomst (ook wel Indo-Europeanen of kortweg Indo's genoemd) steeds groter werd. Vervolgens zwakte de uitstroom af, maar ging zij gedurende de gehele jaren vijftig wel gestaag door: in totaal verlieten tussen 1951 en medio 1957 circa 110.000 Nederlanders, meest Indisch, Indonesië. In december 1957 tenslotte telde de Nederlandse groep in de voormalige kolonie nog bijna 50.000 personen, op een 10.000 totoks na allen Indo's. Een paar maanden later waren ook zij nagenoeg allemaal vertrokken. In het kader van de almaar verder escalerende Nieuw-Guinearuzie waren zij allen tot ongewenste personen verklaard. Slechts in Nieuw-Guinea bevond zich medio 1960 nog een substantiële Nederlandse gemeenschap. Toen het ook daar begon te rommelen hadden zich aldus reeds 280.000 koloniale Nederlandse

(re)migranten in de Nederlandse samenleving ingevoegd, benevens nog een 12.500 Molukkers. Uiteindelijk zouden meer dan 330.000 (Indische) Nederlanders en cultureel op Nederland georiënteerde Indonesiërs (zogenoemde maatschappelijke Nederlanders) naar Nederland komen in de jaren 1945-1968. Circa 100.000 van de repatrianten waren in Nederland geboren. Zij kwamen terug in patria en op hen is de term dan ook met recht van toepassing. Voor de rest evenwel was Indonesië het eigenlijke moederland. Op hen is derhalve het begrip repatriëring niet op zijn plaats en kan beter gesproken van (im)migratie.

Omdat de re-[19]patriëringliteratuur vooral gaat over al degenen die rechtstreeks uit Indo-nesië ‘repatriëerden’, is de overkomst van de koloniale migranten uit Nieuw-Guinea onderbelicht gebleven. Daarom staat hun arriveren in dit artikel centraal. Wie betrof het, hoe verliep hun komst naar Nederland en vooral: hoe verhiel zich het Nederlandse opvangbeleid jegens hen in het licht van het algehele repatriëringbeleid?

Nieuw-Guinea: een post-koloniale kolonie

Hoewel een gedegen overzichtsstudie over de koloniale maatschappij op Nieuw-Guinea voorsnog ontbreekt, vertoont deze 'post-koloniale kolonie' zoals de oud-gouverneur van Nieuw-Guinea (1953-1958) J. van Baal het gebied tijdens typeerde⁴, sterke overeenkomst met de ongelijke raciale verhoudingen tussen de diverse bevolkingsgroepen in het voormalige Nederlands-Indië. De term post-kolonie is door Van Baal goed gekozen. Immers, in een tijdperk dat de Afro-Aziatische wereld zich ontworstelde aan haar koloniale overheersing, begon Nederland tegen de stroom in met een nieuwe kolonisatie. Het was een wonderlijke keuze ingegeven door emoties. Na het verlies van Indië zocht het aangeslagen Nederland een mogelijkheid zich mentaal te hervinden. Het ongerepte Nieuw-Guinea met zijn bevolking levend in het stenen tijdperk werd een uitdaging om zo het geschade zelfvertrouwen te herstellen en fungeerde als nieuwe uitlaatklep voor de in Indonesië gefrustreerde zendingsdrang om daar ‘iets groots’ te blijven verrichten. Dankzij Nieuw-Guinea bleef Nederland bovendien nog een imperiale mogendheid met een wereldwijde aanwezigheid. Nederland stelde zich aldus tot taak de Papoea volgens het boekje te verheffen tot moderne 20^e eeuwse wereldburger en hem rijp te maken voor zelfstandigheid. Goed beschouwd was het helpen van deze ‘primitieve natuursmens’ niet zo zeer door altruïstische beweegredenen ingegeven, maar lagen daaraan primair egoïstische motieven ten grondslag. Nieuw-Guinea diende al met al het toonbeeld te worden van een modelkolonie op moderne leest omwille van Nederlandse mentaal en machtpolitiek eigenbelang.⁵

Nadat ten tijde van de Indonesische soevereiniteitsoverdracht tal van gelegenheidsargumenten werden aangevoerd om het behoud van Nieuw-Guinea te legitimeren - zo diende het gebied in eerste instantie te fungeren als uitwijkhaven voor zich bedreigd voelende Indische Nederlanders - werd in 1952 tenslotte het zelfbeschikkingsrecht van de autochtone bevolking de officiële leidraad van het Nieuw-Guineabeleid. Dat viel het best aan de buitenwereld te verkopen ter rechtvaardiging van de blijvende Nederlandse koloniale aanwezigheid. In de loop van de jaren [20] vijftig werden aldus duizenden Nederlanders uitgezonden om dit prestigeproject van de grond te tillen. In een handvol plaatsjes ontstond geleidelijk een samenleving waar Papoea's, (Indische) Nederlanders, Chinezen en Indonesiërs een (post)koloniale maatschappij vormden gelijkend op die van het vooroorlogse Indië, maar dan op postzegelformaat.

Versoepeling van beleid

De verslechterende relatie met Indonesië -mede vanwege Nieuw-Guinea- en het aan kracht winnende antikolonialisme in de wereld maakte het Nederland steeds moeilijker om het Nieuw-Guineaproject ongestoord te continueren. Nederland kon de wereldopinie niet van zijn ‘nobeles’ intenties overtuigen en duidelijk werd dat de tijd van koloniale experimenten voorbij

was. Lagen de internationaal politieke kaarten er medio 1960 al weinig gunstig bij, zeker nadat ook de Verenigde Staten met het aantreden van president J.F. Kennedy in januari 1960 zich steeds meer antikoloniaal opstelde, ook in Nederland kalfde de geestdrift af. Het was wel heel ambitieus wat Nederland zich ten taak had gesteld. De politieke, economische en financiële kosten wogen zo langzamerhand niet langer meer op tegen de verwerkelijking van de hoge idealen. Verschillende groeperingen, met name het bedrijfsleven, bepleitten een verandering van beleid, wat feitelijk op het loslaten van Nieuw-Guinea neerkwam..

Ook in de kolonie begon men zich af te vragen of realisatie van de gestelde doelen nog wel mogelijk was. Nieuw-Guinea was een van de meest mensonvriendelijke, onbegaanbare gebieden ter wereld en de vooruitgang verliep, hoewel gestaag, toch zeer moeizaam. De tegenslagen waren veelvuldig en groot. Dat hadden inmiddels ook de Indische kolonisten van het eerste uur ondervonden. Sinds de verheffing van de Papoea tot kern van het Nieuw-Guineabeleid was gemaakt, hadden zij hun droom van een Indo-Europees stamland zien vervliegen. Zij voelden er weinig voor voort te ploeteren in de jungle zonder veel perspectief op een beter bestaan. Sociaal steeds meer in de verdrukking gerakend, wensten velen van hen alsnog te vertrekken richting Nederland.⁶

Nederland hield echter de poort gesloten. Deze afwerende opstelling strookte met het algemene repatriëringsbeleid dat [21] halverwege de jaren vijftig gevoerd werd jegens alle uit Indonesië afkomstige niet-Hollandse migranten. Het vaderland bezweek welhaast onder de enorme gestage instroom overzeese Nederlanders. Hun opvang kostte kapitalen, bemoeilijkte de wederopbouw en vergrootte de toch al grote problemen op het gebied van werkgelegenheid en huisvesting. Voorts zorgde de komst van zoveel gekleurde Nederlanders met hun andere leefwijze en mentaliteit voor sociale spanningen in het tot dan toe overwegend blanke Nederland. De Indische Nederlanders werden geacht niet goed te kunnen wortelen in het koude Nederland en deden er dan ook beter aan in het land van geboorte te blijven, zo was de gedachte. De boot afhouden was het parool en daartoe werden strenge toelatingsvoorwaarden geformuleerd. Een ieder die dan ook niet aan de criteria voldeed (die bepaald werden door de mate waarin men sociaal-cultureel zou aarden in Nederland en zich er financieel-economisch zelfstandig zou kunnen redden), kreeg geen visum en hoefde niet op overheidssteun te rekenen. De verslechtering van de Nederlands-Indonesische betrekkingen doorkruiste echter dit beleid. De Indische gemeenschap verpauperde en voelde zich emotioneel en fysiek steeds meer bedreigd. Onder deze omstandigheden werd het repatriëringsbeleid noodgedwongen, zij het met de handrem erop, versoepeld. In de tweede helft van de jaren vijftig liet de regering contre coeur steeds meer Indische Nederlanders toe, tot medio 1958 bijna iedereen met de Nederlandse nationaliteit was vertrokken op de zogeheten spijtoptanten na. Dit waren Indo-Europeanen die in 1950/1951 geopteerd hadden voor de Indonesische nationaliteit maar daar spijt van hadden gekregen. Deze groep omvatte ruim 30.000 personen. Zij klopten nu eveneens aan bij de Nederlandse autoriteiten om een visum. Ook ten aanzien van hen hanteerde Nederland aanvankelijk een zeer stringent beleid om vervolgens, onder grote binnenlandse politieke druk gezet een menselijker beleid te volgen, steeds coulanter te worden, zodat ook de Indonesisch geworden Indische Nederlanders tenslotte toegelaten werden.

Beleid inzake Nieuw-Guineamigranten

De geschetste evolutie van het toelatingsbeleid van een strenge opstelling in een steeds humanere houding⁷ kan ook worden afgelezen aan de Nederlandse opstelling inzake de komst van de Nieuw-Guineamigranten. Ook de daar verblijvende Indische Nederlanders kregen aanvankelijk geen enkele medewerking om te mogen vertrekken. Omdat het hier in de regel sociaal zwakkere personen betrof, leken zij ook in Nederland gedoemd te mislukken. Een rijksvoorschot voor de overtocht was dan ook, behalve om medische redenen of vanwege studie, uitgesloten. Gelijk in Indonesië het geval was diende de oplossing voor hun

maatschappelijke nood ter plekke te worden gevonden. Kwam men toch op eigen kosten, dan was het aanspraak maken op de bestaande repatriantenregelingen na aankomst er in principe niet bij. Toch werd de soep niet zo heet gegeten. Zich voor het blok gezet wetend, verleende de overheid toch telkens weer de benodigde bijstand als een Nieuw-Guineamigrant zich aan het hulploket van Sociale Zaken meldde. Het betrof hier echter uitzonderingsgevallen. De meerderheid van de gegadigden voor vertrek werd vooralsnog overzee gehouden. Het weinig ruimhartige beleid was dan ook redelijk effectief. Van alle 1.879 op 1 januari 1960 in Nederland in contractpensions ondergebrachte overzeese Nederlandse gezinnen waren slechts 423 personen (ca. 70 gezinnen) uit Nieuw-Guinea afkomstig.

Was het strikte regeringsstandpunt inzake de laatste koloniale migranten uit Indonesië (de spijtoptanten en maatschappelijke Nederlanders) toen al aan het afzwakken, ook met betrekking tot de Nederlands-Indische gemeenschap op Nieuw-Guinea kon het afhoudende beleid niet worden volgehouden. Ingegeven door gebrek aan toekomstperspectief arriveerden steeds meer Indo-Europeanen op eigen gelegenheid en was de praktijk al zo dat zij dezelfde hulp kregen als de uit Indonesië afkomstige repatrianten. In de loop van 1960 werd steeds vaker door het rijk de overtocht op sociaal-medische gronden voorgeschoten en tenslotte het officiële beleid aan de versoepelde praktijk aangepast. Eind 1960 kwam de vertrapte 'repatriëring' van de vanuit Indonesië naar Nieuw-Guinea uitgeweken Indische Nederlanders naar 'patria' dan toch op gang. Hiertoe behoorden ook de zogeheten DETA-werkers. Dit waren Indische jongemannen die als pioniers in 1950 in Indonesië waren geronseld om kwartier te maken op Nieuw-Guinea. Zij waren vervolgens aan hun lot overgelaten en aan lager wal geraakt.⁸ Kortom alle Nieuw-Guinearepatrianten werden medio 1960 op dezelfde wijze opgevangen als de Indische Nederlanders die berooid uit Indonesië kwamen. Om de formele regeling te doen stroken met de praktijk, werd op hen de Regeling Hulpverlening Gerepatrieerden (RHG) uit 1952 van toepassing verklaard en in dat kader ook de uit 1950 daterende Wet Huisvesting Gerepatrieerden (WHG). Deze laatste wet bepaalde dat vijf procent van alle jaarlijkse nieuw opgeleverde woningwetwoningen bestemd waren voor repatrianten.

Beginnende uitstroom

Vooralsnog waren deze Indische Nederlanders die hun tweede vaderland verruilden voor een derde, een minderheid. Tot medio 1960 kwamen meer personen Nieuw-Guinea in dan dat er vertrokken. Medio 1960 waren 18.160 Nederlanders ('Europeanen' in koloniaal jargon) in Nieuw-Guinea woonachtig. Meer zouden het er nooit worden. De omslag kwam in 1961. Mede debet daaraan waren de bloedige gebeurtenissen in Congo na de overhaast verlopen dekolonisatie eind juni 1960. Nieuw-Guinea werd vaak vergeleken met deze Belgische kolonie en menigeen sloot een herhaling van de onverwachte Congoese excessen in Nieuw-Guinea in het geval van een eveneens versnelde dekolonisatie aldaar niet uit. Omdat Soekarno steeds krijgszuchtiger taal uitsloeg – in augustus 1960 had hij de diplomatieke betrekkingen met Nederland verbroken – waren [22] de voortekenen dat alles kalm zou blijven bovendien weinig hoopgevend. Steeds meer overzeese Nederlanders hielden het dan ook voor gezien in Nieuw-Guinea. De op gang gekomen uitstroom kreeg een eigen dynamiek. In een jaar tijd verlieten al 2.800 Nederlanders de kolonie. In de loop van 1961 begonnen de Nieuw-Guineamigranten de komst van spijtoptanten te overtreffen.

Vooraf het gouvernement met een personeelsbestand van ruim 8.800 ambtenaren in 1961 (waarvan 3.850 Nederlands) had zwaar te lijden van de uittocht. Hollandse overheidssdienaren verlengden hun contract niet of bleven na verlof in Nederland. Ook steeds meer van de 1.400 plaatselijk geworven 'lokale' Indo-Europese ambtenaren, die doorgaans de lagere functies bekleedden, vertrokken richting Nederland. Omdat onduidelijk was wat hun rechtspositie was in het geval van het voortijdig einde van het koloniale bewind, namen zij het

zekere voor het onzekere. In augustus 1961 waren er reeds 850 overzeese overheidsvacatures die maar moeizaam vervuld konden worden. De papoeanisering van het ambtenarenkorps werd daarop versneld.

Hoewel onder de vertrekkers nog nauwelijks niet-Nederlanders waren, nam ook onder hen de aandring weg te willen toe. Het aantal naturalisatieverzoeken groeide. Toen het parlement informeerde naar de toelatingscriteria ten aanzien van niet-Nederlandse rijksgenoten ('Nederlandse onderdanen-niet-Nederlanders'), bleek dat voor hen dezelfde regels golden als voor de spijtoptanten. Zolang er geen sprake was van een onhoudbare, fysiek en emotioneel bedreigende noodsituatie – en dat was in Nieuw-Guinea vooralsnog niet het geval – werd hun aanvraag steevast afgewezen.

Kerend tij

Hield de meerderheid van de Nederlandse gemeenschap in Nieuw-Guinea het plan tot vertrek nog in beraad, de verovering door India van de Portugese enclave Goa half december 1961 bracht hierin verandering. Op wat plichtmatige opwinding na, bleef het stil in de wereld. Menigeen meende dat de terughoudende protesten Soekarno zouden sterken in zijn overtuiging dat de internationale gemeenschap ook inzake een dergelijk Indonesisch optreden jegens Nieuw-Guinea lauw zou reageren en de inbezitneming van de kolonie als een voldongen feit zou accepteren. Inderdaad lanceerde Soekarno twee dagen later op 19 december 1961 de - overigens reeds lang voorbereide - bevrijdingscampagne van Nieuw-Guinea. In januari 1962 vond het eerste gewapende treffen met Nederland plaats waarbij ook doden vielen.

Voor velen was de maat vol. Steeds meer ambtenaren vroegen het gouvernement toestemming hun gezinnen voortijdig naar Nederland te mogen laten gaan. Het fiat kwam schoorvoetend, maar verruiming van de voorschotregeling anders dan op medische en sociale gronden liet vooralsnog op zich wachten. Deze weinig ruimhartige opstelling vormde echter geen beletsel toch te gaan, desnoods werd het eigen spaargeld aangesproken. Eind 1961 telde de Nederlandse gemeenschap op het eiland minder dan 15.000 personen.

Dat het einde naderde was een ieder duidelijk. Sinds maart 1962 waren er onderhandelingen gaande tussen Nederland en Indonesië over de toekomst van Nieuw-Guinea. Om te voorkomen dat de gouvernementsambtenaren in een onhoudbare situatie zouden geraken met een mogelijke bestuursoverdracht zoals met het Nederlandse koloniale overheidsperoneel was gebeurd na de Indonesische soevereiniteitsoverdracht, nam de Tweede Kamer op 10 mei 1962 het wetsontwerp Bijstandskorps aan. Dit hield in dat alle lokaal geworven Nederlandse ambtenaren en uit Nederland uitgezonden overheidsperoneel in vaste dienst of op kortverbandcontract aangesteld, een rechtspositie kregen vergelijkbaar met het in Nederland werkzame rijksoverheidsperoneel. Alle kosten van vervoer van het gezin en bezittingen werden vergoed. Tevens werd een schadevergoedingsregeling voor verlies van huisraad en lijfgoederen als gevolg van vijandig geweld of van met het oog daarop door de eigen overheid genomen maatregelen in het vooruitzicht gesteld. Voor de Nederlandse ambtenaren in tijdelijke dienst en niet-Nederlandse landsdienaren – meest Papoea's, maar ook Molukkers – was dit alles niet weggelegd. Voor hen golden aparte regelingen.

[23] Het was geen week te vroeg. Op 22 mei begon een omvangrijke Indonesische infiltratie als waarschuwing dat de invasie op handen was, waarop de eerste evacuatie van de Nederlandse vrouwen en kinderen uit het aanvalgebied volgde. De in de aanhef genoemde groep van 123 personen behoorde hiertoe. Begin juni landden nieuwe Indonesische parachutisten op Nieuw-Guinea en raakten zij steeds vaker slaags met inderhaast versterkte Nederlandse troepen. Onder deze oorlogsdreiging was er geen houden meer aan. Er volgde een run op tickets voor vertrek per vliegtuig en boot. Gouverneur P.J. Platteel (1958-1962) wenste een algehele evacuatie van de inmiddels tot zo'n 12.000 Nederlanders geslonken

gemeenschap omdat hij haar veiligheid niet meer kon garanderen. Pas op 25 juli mocht hij dit besluit van de regering nemen. Daarbij werd hem wel te verstaan gegeven dat het hier om een vrijwillig vertrek diende te gaan. Van een verplichte evacuatie wilde het kabinet niets weten. Een dergelijk besluit stond immers gelijk aan abandonnement en impliciet capitulatie, wat de toch al zwakke Nederlandse onderhandelingspositie alleen nog maar meer zou ondermijnen.

Operatie Spectrum

Operatie Spectrum, zoals de codenaam luidde voor de algehele evacuatie, ging van start. Ingeschat werd dat circa 75 procent van alle evacués een beroep zou doen op maatschappelijke bijstand. Een luchtbrug Biak-Amsterdam werd geopend met een pendeldienst op Bangkok, waarvandaan verder gevlogen werd naar Nederland. Volgens plan diende iedereen binnen twee maanden naar Nederland te zijn overgebracht. Omdat het nu een noodsituatie was, werd de Rijksgroepsregeling Gerepatrieerden (RG), de wettelijke regeling die op 1 januari 1961 de Regeling Hulpverlening Gerepatrieerden (RHG) (zonder wezenlijke veranderingen overigens) had vervangen, van toepassing verklaard op alle Nieuw-Guinearepatrianten. Ook voor niet-Nederlanders die om welke reden ook veiliggesteld dienden te worden (politiek actieve Papoea's) en andere groepen die door het kabinet toestemming kregen naar Nederland te komen (Molukkers die na de RMS-opstand op Ambon in 1950 waren uitgeweken), waren deze bepalingen geldig. Als toelatingscriterium gold dat men minstens gedurende tien jaar aan de opbouw van Nieuw-Guinea moest hebben meegewerkt. Dit impliceerde dat ook de visumaanvraag van niet-Nederlanders die een gegronde (asiel)reden hadden welwillend zou worden behandeld. In de regeling van 14 september 1962 waarbij de wet op het Nederlands onderdaanschap-niet-Nederlander werd ingetrokken, kwam dit tot uiting. Daarin werden ruime mogelijkheden geboden het Nederlandschap aan diegenen te verlenen die hun status van Nederlands onderdaan verloor.

De meeste Hollandse evacués behoefden weinig maatschappelijke opvang en wisten zelf hun weg te vinden via familie en het eigen sociale netwerk. Dit gold niet voor de Indische Nederlanders en alle andere niet Nederlandse Nieuw-Guinea-ingezetenen. Het grootste probleem was de huisvesting. Omdat het vakantie seizoen was en er onvoldoende pensionruimte beschikbaar was, werd de Willem de Zwijgerkazerne in Wezep ingericht als tijdelijke opvangplaats. Van de bijna 4.200 Nieuw-Guinea-evacués die uiteindelijk in de legerplaats werden opgevangen, zou de helft van Indische afkomst zijn, een derde was Moluks of van andere herkomst.

Het einde in zicht

Intussen zat in Nieuw-Guinea iedereen aan de radio gekluisterd om maar de laatste politiek-diplomatiek ontwikkelingen te vernemen. Terwijl de Indonesische invasievloot al onderweg was, ging Nederland - door de VS al onder grote druk gezet toe te geven - vanwege deze acute militaire dreiging alsnog overstag. Op 15 augustus 1962 werd het akkoord getekend waarbij Nederland Nieuw-Guinea via een VN-interimbestuursperiode aan Indonesië afstond. Afgesproken werd dat Nederland op 1 oktober 1962 het bewind over zou dragen aan de United Nations Temporary Executive Authority (UNTEA), vervolgens nog drie maanden medeverantwoordelijk zou blijven voor het bestuur, waarna vervolgens het bestuur vier maanden gedeeld werd door de UNTEA en Indonesië. Per 1 mei zou Indonesië als enige het *de facto* gezag gaan uitoefenen. Tevens was vastgelegd dat er voor 1970 nog een volksraadpleging zou plaats vinden waarin de Papoea's zich mochten uitspreken over hun staatkundige toekomst. Iedereen reageerde opgelucht, althans aan Nederlandse zijde; men was langs de rand van een oorlog gescheerd. Het akkoord werd desondanks met zeer gemengde gevoelens ontvangen. Naast opluchting dat een oorlog was voorkomen, was er vooral wroeging omdat men de Papoea's in de steek liet. De inheemse bevolking on-[24]derging

evenwel gelaten haar lot. De Papoea's die zich onveilig waanden, hadden intussen al een visumaanvraag gedaan die ook veelal was gehonoreerd. Van de 1.700 Nederlandse onderdanen-niet Nederlanders die vanuit Nieuw-Guinea naar Nederland kwamen, waren zij verreweg de grootste groep.

Opvang in Nederland

Ondertussen ging ook de overkomst van Indonesische spijtoptanten gewoon door. De opvang van de diverse categorieën gerepatrieerden uit Nieuw-Guinea en Indonesië en de daarmee samenhangende verschillende regelingen zorgden voor veel verwarring en bureaucratische rompslomp bij de hulpinstanties, ook omdat voor de overzeese ambtenaren weer aparte richtlijnen bestonden. Daarop werden begin 1963 alle Nederlandse Nieuw-Guinea (re)migranten die na 1 januari 1962 naar Nederland kwamen onder de Rijksgroepsregeling Gerepatrieerden geschaard. Voor de niet-Nederlanders pakte dit gunstig uit, te meer daar zij met de wet op de opheffing van de wet op het Nederlands onderdaanschap een 'status aparte' kregen die maakte dat zij gedurende drie jaar behandeld werden als waren zij Nederlander. Voorts konden zij op een eenvoudiger en snellere wijze het Nederlanderschap verkrijgen dan de normale procedure was voor vreemdelingen. Vrijwel iedereen heeft van deze regeling gebruikgemaakt.

Waren voor 1 oktober alle Nederlandse gezinnen vertrokken uit Nieuw-Guinea, na die datum volgde het gros van de Nederlandse ambtenaren. Per die datum verloren alle 2.540 Nederlandse landsdienaren (op een totaal van 10.158 beambten werkzaam voor het gouvernement op 1 september 1962) formeel hun functie en hadden zij recht op vervoer naar Nederland. Daar maakten zij massaal gebruik van. Slechts 800 Nederlanders bleven onder VN-vlag tijdelijk doorwerken om de bestuursoverdracht zonder al te grote schokken te doen plaatsvinden. Op 1 januari, toen de Nederlandse medeverantwoordelijkheid voor het bestuur op het eiland afliep, restten er minder dan 190 Nederlandse beambten. Zij kwamen voor 1 mei 1963 over. Toen waren inmiddels ook alle 10.000 Nederlandse militairen al weer thuis. De laatste soldaten waren eind november 1962 vertrokken. Halverwege 1963 was op wat zendelingen en missionarissen na de gehele Nederlandse gemeenschap uit Nieuw-Guinea verdwenen.

Hoeveel ervaring de maatschappelijk werkers ook hadden met de noden van repatrianten, toch bleken de uit Nieuw-Guinea afkomstige evacués hun eigen bijzonderheden te hebben. Relatief veel gezinnen hadden ernstige aanpassingsmoeilijkheden en behoefden intensieve begeleiding. Voorts was het aantal alleenstaande mannen veel groter dan uit Indonesië het geval was en beheersten minder nieuwkomers het Nederlands. Wat echter het meest opviel was de andere psychische gesteldheid van de doorsnee Nieuw-Guineamigrant. Omdat hij jarenlang nog in een Nederlandse leefsfeer had vertoefd, waren zijn verwachtingen ten aanzien van zijn opvang hoger en derhalve ook zijn eisen vergeleken met die van de Indische Nederlanders die in Indonesië jarenlang onder grote psychische dreiging en in beroerde sociaal-economische omstandigheden hadden geleefd. Deze repatrianten [25] waren juist opgelucht dat zij weg hadden kunnen gaan en toonden zich veel dankbaarder voor hun opvang. De Nieuw-Guinea-(Indische) Nederlanders daarentegen waren vooral verbitterd en wrokkig jegens de overheid die de schuld werd gegeven dat men alles verloren had. Bezittingen die niet konden worden meegenomen had men immers moeten verkopen voor een fractie van de werkelijke waarde.

Met dit grote bezitsverlies werd geen genoegen genomen. Schadeclaims werden bij de overheid ingediend. De regering weigerde echter een algemene financiële regeling voor verlies van bedrijfs- en/of privévermogen omdat dan sprake zou zijn ongelijke behandeling van de Indonesië-repatrianten. Terwijl de gouvernementsambtenaren wel allerlei compensaties kregen, voelde de overheid zich niet verantwoordelijk voor de particuliere werknemers.

Die dienden aan te kloppen bij hun werkgever. Een voorstel ieder gezin ter compensatie 5.000 gulden te geven, haalde het dan ook niet. Hoogstens kon enige rijkssteun bij sociale rehabilitatie worden verleend. Zo was het kabinet bereid kleine zelfstandigen een bedrijfskrediet te geven voor de opbouw van een nieuwe nering. Ook hulp bij doormigratie naar Zuid-Amerika was een optie.

Uiteindelijk kwam de regering menig Nieuw-Guinearepatriant financieel toch meer tegemoet dan de bedoeling was. Hoewel iedereen geacht werd de reisvoorschotten, het verblijf in de contractpensions en de meubelkredieten terug te betalen gelijk elke andere repatriant, bleek invordering van de uitstaande gelden vaak geen haalbare kaart. Minder draagkrachtigen kregen uitstel of hoefden een lager bedrag (minimaal 10 gulden per maand) terug te betalen. Als na tien jaar de schuld nog niet was afgelost, dan werd deze kwijtscholden. Alleen zij die daartoe wel in staat waren, dienden de schuld volledig af te lossen.

Van alle zorgen van de gerepatrieerden was huisvesting het meest urgent. Ook hier kwam de overheid hen naar vermogen tegemoet. Eind 1962, toen de evacuatie uit Nieuw-Guinea praktisch haar einde had gevonden, bewoonden 1.009 families afkomstig uit Nieuw-Guinea 221 contractpensions op een totaal van 1.861 repatriantengezinnen. Van de 333 alleenstaanden kwamen er 280 uit deze kolonie. Ondanks de 5-procentsregeling waren er veel te weinig woningen voor de repatrianten. Ingeschat werd dat ongeveer 2.660 Nieuw-Guinea gezinnen een woning behoefden. Landelijk bestond er echter een woningtekort van 70.000 woningen en op dat moment kwamen slechts een 1.800 woningen beschikbaar voor gerepatrieerden, zodat het jaren kon duren eer men aan de beurt was. Velen waren veroordeeld jarenlang in een pension te blijven.

De arbeidsinpassing daarentegen van de Nieuw-Guinea-evacués verliep vrij vlot. Weliswaar duurde het even voor alle ambtenaren weer herplaatst waren en moesten vele particuliere werknemers eerst her/bijgeschoold worden en hun Nederlands ophalen alvorens een baan te vinden, maar uiteindelijk was het aantal langdurige werklozen verwaarloosbaar. Eind 1964 stonden nog maar 330 Nieuw-Guineamigranten als werkzoekende geregistreerd. Al met al keek de overheid tevreden terug op de gehele evacuatie. De hernieuwde geleverde krachtsinspanning had zijn vruchten afgeworpen. In totaal waren vanaf mei 1962 10.696 repatrianten opgevangen.⁹ De Nederlandse samenleving had ook deze migratiegolf redelijk probleemloos weten te absorberen.

Tot slot

Anno 2006 resteert weinig wat nog doet terugdenken aan de evacuatie van de (Indische) Nederlanders en andere groepen uit Nieuw-Guinea. Zij zijn opgegaan in de gehele groep van repatrianten en als zodanig als aparte categorie uitgewist. Toch is er één zichtbare 'lieu de memoire' in Nederland die aan hun feitelijke overkomst uit deze laatste Nederlandse kolonie in de Oost herinnert. Het betreft hier een klein gedenkteken in de poort van de Willem de Zwijgerkazerne die door minister van Maatschappelijk Werk M.A.M. Klompé op 9 november 1962 werd onthuld:

*ter herinnering aan het centraal Opvangcentrum Willem de Zwijger.
Nieuw-Guinea-Wezep
augustus 1962-november 1962*

Dr. Hans Meijer is universitair docent Internationale Betrekkingen en Internationale Organisaties aan de Rijksuniversiteit Groningen en publiceert regelmatig over onderwerpen die betrekking hebben op (post)koloniale Nederlands-Indonesische betrekkingen.

Noten

¹ W. Willems, *De uittocht uit Indië 1945-1995* (Amsterdam 2001). Zie ook J.E. Ellemers en R.E.F. Vaillant, *Indische Nederlanders en gerepatrieerden* (Muiderberg 1985), 34-42 en H.C. Wassenaar-Jellesma, *Van Oost naar West. Relas van een repatriëring* (Den Haag 1969), 48 e.v.

² Centraal Comité van Kerkelijk en Particulier initiatief voor sociale zorg ten behoeve van gerepatrieerden [CCKP], *Verslag over de jaren 1960-1963. De repatriëring uit Nieuw-Guinea en Indonesië en de maatschappelijke verzorging van de gerepatrieerden in de contractpensions* (Den Haag 1964), 7.

³ H. Meijer, *Den Haag-Djakarta. De Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962* (Utrecht 1994) en idem, *In Indië geworteld. De twintigste eeuw* (Amsterdam 2004).

⁴ J. van Baal, 'Nieuw-Guinea: post-koloniale kolonie' in *Indologenblad*, 27 mei 1980, 9-27.

⁵ A. Lijphart, *The Trauma of Decolonization. The Dutch and West New Guinea* (New Haven 1966), 286.

⁶ H. Meijer, 'Het uitverkoren land'. De lotgevallen van de Indo-Europese kolonisten op Nieuw-Guinea (1949-1962), *Tijdschrift voor Geschiedenis* 112 (1999) 3, 353-384. Zie ook van mijn hand, 'Bestemming Nieuw-Guinea. De opvarenden van de ms Waibalong' in W. Willems e.a., *Uit Indië geboren. Vier eeuwen familiegeschiedenis* (Zwolle z.j.), 151-165, alsmede *In Indië geworteld*.

⁷ Willems, *Uittocht*, passim. Zie ook idem, 'Het beleid jegens koloniale migranten en latere vluchtelingen' in M. Elands (red.), *Uit Indonesië. De erfenis van de soevereiniteitsoverdracht* (Den Haag 2000), 66-91.

⁸ 'Door Ellende tot Armoe'. De DETA-jongens als kwartiermakers op Nieuw-Guinea' (1950-1962) in *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 24 (1998) 4, 345-370.

⁹ *Handelingen der Tweede Kamer/1962-1963*, Rijksbegroting Binnenlandse Zaken 6900 hoofdstuk VII-B, nr. 107, pag. 2 en nr. 107a, pag. 2, 1 mei 1963. De CCKP rept evenwel van 8.946 opgevangen repatrianten. CCKP, *Verslag*, 22. Dit is ook ongeveer het getal dat door de overheid eind januari 1963 werd genoemd: 8.500. *HTK/1962-1963*, Rijksbegroting BiZa, 6900 hoofdstuk VII-B, Memorie van Antwoord, 25 januari 1963.